

Nā Ana Mākau ‘Ōlelo - Papa 5

Ke Kumuhana	Ka Mākau	Ka Helu	Ke Ana	Ka Ho‘ākāka
Ka ‘Ōlelo	Ka ‘Ōlelo Walewaha (1.1)	5-6.O.1 (Ka Pane Piha)	Ho‘opuka ‘ia ka ‘ōlelo, a) e wehewehe pono ai iā ha‘i i kekahi hana e) e hō‘ike le‘a ai i ka pō‘aiapili hoihoi a pili loa i ka haumana ma ka ‘ōlelo uluwale i) e wehewehe ai i kona kuana‘ike pono‘ī o) e hō‘ulu‘ulu ai i nā mana‘o like ‘ole u) e pono ai ke kama‘ilio	
		5-6.O.2 (Ka Ha‘i ‘Ōlelo)	Ha‘i‘ōlelo ma mua o ke anaina e pili i kekahi kumuhana i noi‘i ‘ia me ke kahe kūpono o ka ‘ōlelo.	He ha‘i‘ōlelo uluwale paha, a i ‘ole he ha‘i‘ōlelo me ka ho‘ohana ‘ana paha i hō‘ike‘ike ‘enehana e kōkua ai i kāna mea e ha‘i‘ōlelo ana
		5-6.O.3 (Ka Ha‘i ‘Ōlelo)	Ho‘okomo ‘ia ka ‘ōlelo no‘eau ma kahi kūpono.	E maopopo i ka haumāna ka mana‘o nui o ka ‘ōlelo no‘eau i hiki iā ia ke ho‘ohana ma kāna ‘ōlelo ‘ana ma kahi kūpono.
		5-6.O.4 (Ka Pō‘aiapili ‘Ōlelo)	Kūpono ke ki‘ina leo a me ke ‘ano o ke kino o ka haumāna e kūlike ai me ka pō‘aiapili.	<ul style="list-style-type: none"> • Pohā o ka leo • Ke ki‘ina leo kūpono ma ka nīnau ‘ana <ul style="list-style-type: none"> • Kūlana kino kūpono • Kū i ke ‘ano o ka me‘e • Ka hana lōkahi ‘ana me nā hoa ha‘i‘ōlelo
	Ka Ho‘omaopopo (1.2)	5-6.O.5 (Ka Ho‘olohe)	Hō‘ike i ka ‘a‘apo ‘ia o ka ‘ike mai loko mai o nā kūmole like ‘ole i lohe ‘ia.	E hō‘ulu‘ulu ka haumāna i nā mana‘o nui o kekahi ‘ōlelo i ‘ōlelo ‘ia mai me ka wehewehe i ke kāko‘o ‘ia o ia mau mana‘o nui
		5-6.O.6 (Ka Loina ‘Ōlelo)	Maopopo ka pilina o kona ‘ohana i <ul style="list-style-type: none"> • Kona ‘āina hānau 	

			<ul style="list-style-type: none"> • Kona wahi noho • Ke kahua kula 	
		5-6.O.7 (Ka Loina 'Ōlelo)	Maopopo ka loina ku'una o kāna i lohe ai.	
		5-6.O.8 (Ka Loina 'Ōlelo)	Maopopo ka ho'ohana pololei 'ia o nā ho'ōho ma'amau: <ul style="list-style-type: none"> • 'Ā 'oia • Tsā/Kā • Hemū/Hele pēlā • Hāmau/Kulikuli 	
Ke Mele/ Oli	Ke Kāilailai Mele/Oli (2.1)	5-6.MO.1 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Wehewehe i ka ha'awina o kekahi mele a) me ke kāko'o pū 'ana i kona mana'o ma o nā lā'ana mai ke mele mai e) me ke kuhi 'ana i ka pō'aiapili kūpono e ho'ohana 'ia ai ke mele	
		5-6.MO.2 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Ho'ohālikelike i nā mele Hawai'i me ke kālele pū 'ana i nā loina ku'una o ke mele.	
		5-6.MO.3 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Ho'ohālikelike 'ia ke mele i lohe 'ia me ka mea i kākau 'ia.	Pili kēia i ka hiki i ka haumāna ke 'ike (i ke 'ano e 'oko'a ai ke mele ma ka lohe 'ana a me ka heluhelu wale 'ana i nā hua 'ōlelo) i ka 'oko'a o ke mele ke lohe 'ia ma kahi o ka heluhelu wale 'ana i nā hua 'ōlelo (he la'ana: 'oiai hiki nō paha ke no'ono'o 'ia he mele "hau'oli" ke 'ano ma ka lohe 'ana eia na'e, he kumuhana kaumaha nō paha)
	Nā 'Ano Kākau (3.1)	5.K.1 (Ka Palapala Mo'olelo)	E kākau i ka mo'olelo me ka hō'ike i: a) ke 'ano a me ka hana o ka mea nona ka mo'olelo e) kona pilina i ka 'āina i) kekahi ha'awina i a'o 'ia o) nā hi'ohi'ona e pono ai ka mo'olelo (hāme'e, pō'aiapili, hihia, ho'oponopono, a pēlā aku)	

Ke Kākau		5.K.2 (Ka Palapala Wehewehe)	Ho‘onohonoho ‘ia nā mana‘o nui o kekahi kumuhana.	E kākau me ka hō‘ike ‘ana i kekahi ka‘ina hanana mo‘olelo e kāko‘o ai i ke kumuhana o ka mo‘olelo (ma ke ‘oloke‘a hō‘ulu‘ulu mana‘o, ma ke kākau paukū paha, a pēlā aku). Pili kēia i ka unuhi ‘ana i nā mana‘o/ hanana nui o ka mo‘olelo, ke kahe kūpono ‘ana o nā hanana mo‘olelo e ho‘onohonoho ‘ia ai ma ke ka‘ina kūpono.
		5.K.3 (Ka Palapala Kūpale Mana‘o)	Kūkulu mōakāka ‘ia ka mana‘o me ke kāko‘o piha ‘ia ‘ana ona a) me ka ho‘ohana ‘ana i la‘ana mai kekahi kūmole e) me ka ho‘ohana ‘ana i mau kūmole ‘oko‘a i) me ke kālailai ‘ana i ke ‘ano o kekahi mea i ‘imi noi‘i ‘ia	E kākau me ka hiki ke ‘apo ma‘alahi ‘ia ka mana‘o. E ho‘ohana ‘ia 2-3 a ‘oi la‘ana e wehewehe ai a e kāko‘o ai i ko ka haumana mana‘o kākau a i ‘ole me ka ho‘ohana ‘ana i 1-2 kūmole ‘oko‘a (he mo‘olelo, he ‘ōlelo no‘eau, he mele, a pēlā aku). Ho‘ohana i ka ‘ike i ‘ike e pane ai i kāna nīnau noi‘i. Ho‘ohana ‘ia nā hua‘ōlelo pono‘ī a ka mea kākau ma nā kaha puana‘ī.
	Nā Loina Mo‘olelo (3.2)	5.K.4 (Ka Ha‘awina ‘Ike Ku‘una)	E kākau a wehewehe i ka waiwai o ka loina ku‘una i a‘o ‘ia ma ka mo‘olelo.	I loko o ia mau loina, he mau ha‘awina e a‘o ai. No laila, e wehewehe ‘ia kekahi mau ha‘awina e a‘o ai ma loko o ka mo‘olelo. (E la‘a: kekahi ‘ike no ke ‘ano o ka nohona, a i ‘ole kekahi ‘ike i pili ka ‘āina, ka lani, ke kai a i ‘ole nā hana a ka po‘e kūpuna. E wehewehe piha ‘ia me nā kāko‘o he 2 a ‘oi.)
	Nā Loina Kākau (3.3)	5.K.5 (Ke Kaona)	Wehewehe ‘ia ke kaona no ka hō‘ike ‘ana i kekahi mana‘o pālua o ka ‘ōlelo ho‘okahi ma nā pō‘aiapili like ‘ole.	Pili kēia ana i ka wehewehe ‘ana i ke kaona o nā mana‘o pālua like ‘ole, e la‘a me nā ‘ōlelo no‘eau, nā nane, nā hua ‘ōlelo, nā mele, a pēlā aku. E kākau me ka wehewehe ‘ana i 2 a ‘oi mana‘o ‘oko‘a o kekahi hua‘ōlelo/ māmalā‘ōlelo a me ka pō‘aiapili kūpono e

			<p>ho'ohana 'ia ai ia kaona. 'A'ole wale nō ka "Pua" he mahele o ka mea kanu. He mau mana'o nō kona e la'a 'o ke kanaka, kekahi wahine a pēlā aku nō. Na ka haumāna e kuhikuhi i ia mau mana'o o ka hua 'ōlelo/ māmala'ōlelo ho'okahi.</p> <p>Ma loko o nā nane, he ki'i i kūkulu 'ia me ke kuhikuhi pololei 'ole 'ia o kona mana'o nui. Na ka haumana e koho i ka mana'o nui ma o ka 'ōlelo ho'ohali o loko o ka nane.</p>
		<p>5.K.6 (Ke Kiko a me ka Pela)</p>	<p>Pololei ka pela 'ana a me ka ho'ohana 'ia o nā kiko.</p> <p>Ho'omaka nā māmala'ōlelo ma ka Hua Nui/ Ma'aka a pau i ke Kiko Pau/ Kiko Nīnau a i 'ole ke Kiko Pū'iwa. Pela 'ia me nā kahakō a me nā 'okina e 'ike pono ai i ka mana'o o ka hua'ōlelo e pela 'ia. 'Oko'a 'o ĀU a 'oko'a 'o A'U. Ma ka pela pololei wale 'ana nō e 'ike ai i ka mana'o o ka haumana.</p>
		<p>5.K.7 (Ka Ho'onohonoho Kākau)</p>	<p>'Ohi'ohi a ho'onohonoho 'ia ka 'ikepili e pono ai ke kākau 'oloke'a i mea e kūkulu pono 'ia ai kona mana'o.</p> <p>Kākau ka haumāna i nā 'ano noka like 'ole (nā ki'ikuhi no'ono'o, noka Cornell, ke 'oloke'a, ka papa kūmole, a pēlā aku) e palapala 'ia ai nā mana'o nui āna i 'ohi'ohi ai ma ka noi'i a me ka mea nona ka 'ike, ma ka haku mo'olelo 'ana, ma ke kākau pepa wehewehe, a pēlā aku.</p> <p>Pili ho'i kēia i ka ho'ohana 'ana o ka haumāna i kekahi ka'ina kākau e pono ai ke kūkulu pono i ka pepa (ho'olālā, kāmua, paka, kākau hou e like me ka nui e pono ai)</p>
		<p>5.K.8 (Ka Pilina'ōlelo)</p>	<p>Ho'ohana 'ia nā analula pololei ma ka pō'aiapili kūpono e mōakāka ai ka mana'o nui.</p> <p>E pa'a loa nā loina kākau o kēia pae.</p> <p>E kākau ma ka mālama'ōlelo piha, me ka ho'ohana 'ana i nā kāhulu e wehewehe</p>

				ai i ke 'ano o kekahi mea a me ka hō'ike 'ana i ka pau a me ka 'ole o kekahi hana.
		5.K.9 (Nā 'Ano Kākau)	'Ike 'ia ka 'oko'a o ke 'ano kākau ma nā pō'aiapili like 'ole.	E mōakāka nā 'ano kākau like 'ole no nā mea heluhelu like 'ole e la'a me ka puke mo'omana'o, ka pepa pōkole, ka leka i ke hoa, ka pepa wehewehe, ka mo'olelo hakupuni/hakule'i, a pēlā aku. Pili kēia i ke kākau 'ana o ke keiki a me ka hiki i ke keiki ke kuhi i nā 'ano kākau i heluhelu 'ia a me ke kumu o ka ho'ohana 'ia 'ana o nā 'ano kākau like 'ole (a ka mea kākau).
Ka Heluhelu	Nā 'Ano Heluhelu (4.1)	5.H.1 (Ka Heluhelu Mo'olelo)	Kūkulu ka haumāna i kona mana'o a. ma o nā la'ana mai ka mea āna i heluhelu ai. (2 a 'oi la'ana) e. ma o ke kālailai 'ana i ka mana'o o ka mea kākau	
		5.H.2 (Ka Heluhelu Mo'olelo)	Kālailai 'ia ke ka'ina hana o ka mo'olelo a me ka pilina o nā hanana i ka holo 'ana o ka mo'olelo.	He la'ana: Ma o ke kālailai 'ana i nā hanana mo'olelo, hō'ike ka haumana i ka pilina o ke ka'ina hana i ka holo o ka mo'olelo, a inā ua loli kekahi hanana mo'olelo, hiki ke kuhi 'ia ka loli o ka holo 'ana o ka mo'olelo (no nā hāme'e, no ka hopena, a pēlā aku)
		5.H.3 (Ka Heluhelu Mo'olelo)	Ho'ohālikelike 'ia nā hi'ohi'ona like 'ole o ka mo'olelo.	Nā hi'ohi'ona like 'ole: ka 'āina, nā me'e, ka pō'aiapili, nā hanana, a pēlā aku
		5.H.4 (Ka Heluhelu Mo'olelo)	Kālailai 'ia nā mo'olelo 'oko'a e 'ike ai i nā 'ano 'oko'a o nā mo'olelo Hawai'i.	E 'ike 'ia ka 'oko'a o ka mo'olelo pili Akua, nā mo'olelo a'o ha'awina, nā mo'olelo e wehewehe ai i ke kumu o kekahi 'āina, inoa a pēlā aku. Ua ho'ohana 'ia nā mo'olelo ku'una i mau ha'awina e a'o ai a e le'ale'a ai. He ana kēia e ho'omau ai i ka haumana e 'ike a e kālai i ke kumu 'oko'a o nā mo'olelo.
		5.H.5 (Ka 'Apo Mana'o)	Hō'ulu'ulu 'ia ka mo'olelo ma ke 'ano he ho'opōkole me ka hō'ike 'ana i nā mahele ko'iko'i a me ka mana'o nui o ia mo'olelo.	Nīnau 'ia a pane 'ia nā nīnau e pili ana i ka mea i heluhelu 'ia e 'ike ai i ka mana'o nui ma kona 'ano pōkole. Unuhi 'ia kekahi 'ike mai loko mai o nā hanana

				<p>mo'olelo a me nā hō'ailona i waiho 'ia ma ka mo'olelo. Wae'ano 'ia nā mana'o like 'ole o ka mo'olelo i kuhi a ho'omaopopo 'ia ka mana'o nui. He mākau kēia e pono ai ke kia 'ana i ka no'ono'o.</p>
	Nā Loina Heluhelu (4.2)	5.H.6 (Ka 'Ike Ku'una)	Mālama 'ia ka 'ikena ku'una a me ke kuana'ike Hawai'i.	<p>He 'ano 'ikena kālailai heluhelu ke wehewehe 'ia nei. Inā 'o Makali'i ka inoa o ka me'e o kekahi mo'olelo, hiki i ka haumana ke 'ike i ka pilina ma waena o ia inoa a me ka huihui hōkū, ka malama, ka manō, ka Makahiki a i 'ole ka wa'a paha.</p>
		5.H.7 (Ka 'Ike Ku'una)	Wehewehe 'ia nā loina ku'una o ka mo'olelo me ke kāko'o 'ana i kona mana'o.	<p>Hiki i ka haumana ke wehewehe i nā loina ku'una āna i 'ike ai ma ka heluhelu 'ana i ka mo'olelo. Inā e lei 'ia i lei lā'i, he pale ia ma muli o ke 'ano o ka lau. Kāko'o 'ia kona mana'o ma nā la'ana he 2 a 'oi.</p>
		5.H.8 (Nā Kahua Heluhelu)	Ua pa'a nā pilina'ōlelo a me nā hua 'ōlelo e heluhelu ai i nā mo'olelo no ia pae me ka maopopo.	<p>Pili ho'i kēia i ke kumu i ho'ohana 'ia ai ka pilina'ōlelo/hua 'ōlelo ma kā ka haumāna i heluhelu ai</p>
		5.H.9 (Nā Kahua Heluhelu)	Maopopo ka mana'o o kekahi hua'ōlelo hou ma o ka pō'aiapili mo'olelo/ māmalā'ōlelo.	<p>'O ka pō'aiapili kekahi 'ōlelo ho'ohali e kōkua ai i ko ka haumana ho'omaopopo 'ana.</p> <p>(E la'a: "Ua like kēlā ka'a me ka 'āpala. Ua poepoe kona kino a pūkoko kona kala/ waiho'olu'u.")</p> <p>Ma kēia māmalā'ōlelo, 'o "Pūkoko" paha kekahi hua'ōlelo hou akā ma o ka ho'ohālikelike 'ia o ke ka'a a me ka 'āpala, ua hiki i ka haumana ke kuhi i ka like o ka pūkoko a me ka 'ula'ula 'oiai 'o ia ke kala o ka 'āpala.</p>

		<p>5.H.10 (Ke Kaona)</p>	<p>Wehewehe ‘ia ka mana‘o nui o kekahi ‘ōlelo No‘eau e hō‘ike ai i ke kuana‘ike Hawai‘i me ke kāko‘o.</p>	<p>Ma ka wehewehe ‘ana i kekahi ‘ōlelo no‘eau, hiki i ka haumana ke hō‘ike i ka pilina o ka mana‘o nui o ia ‘ōlelo no‘eau i ka nohona ma mua a me ka nohona nei. Kāko‘o ‘ia kona mana‘o me nā la‘ana 2 a ‘oi.</p>
		<p>5.H.11 (Ke Kaona)</p>	<p>‘Ike ‘ia ho‘i he nīnau ka nane e pane ai a wehewehe ‘ia me ke kāko‘o.</p>	<p>“Ka wai kau i ka lewa.” ‘A‘ole nō nā nane i nīnau pinepine ‘ia ma ke ‘ano he nīnau ma‘amau. E a‘o ‘ia nā nane e ho‘omaka ai ka haumana e ‘ike i ke kino o ka nane a me ke ‘ano o ka pane ‘ana. Inā ua ‘ike ka haumana he nīnau ka nane a ho‘ā‘o ‘o ia e pane, he kō kēia ana. E wehewehe ‘ia a kāko‘o ‘ia me 2 a ‘oi la‘ana kāko‘o.</p>
		<p>5.H.12 (Ke Kaona)</p>	<p>‘Apo ‘ia nā mana‘o pālua o kekahi ‘ōlelo e hō‘ike ai he Kaona nō ia ‘ano mana‘o.</p>	<p>Ma ke mele “Mele ‘Ai Pōhaku” a i ‘ole “Kaulana nā Pua,” he mau mana‘o ko Pua a me Pōhaku. Inā ua hiki i ka haumana ke ‘ike i nā mana‘o ‘oko‘a o ka ‘ōlelo ho‘okahi, he ‘ike ia e kō ai ke ana.</p>
		<p>5.H.13 (Nā ‘Ano Palapala)</p>	<p>Kālailai ‘ia he mau kūmole no ka wae ‘ana i ‘ike i pili i kekahi kumuhana kiko‘ī.</p>	<p>He la‘ana: Noi‘i ka haumāna i kekahi kumuhana ma ka ho‘ohana ‘ana i nā ‘ano palapala like ‘ole e la‘a me:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka nūpepa • Nā puke • Nā palapala ‘āina, a pēlā aku <p>Ma o ke kālailai ‘ana, hiki i ka haumāna ke kuhi i nā mea like, nā mea ‘oko‘a, nā kuana‘ike ‘oko‘a o nā kūmole ‘oko‘a, a pēlā aku.</p>